

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ТА ВИХОВАННЯ ЯК НЕОБХІДНІ СКЛАДОВІ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

психологічному осмисленні // Психологія і суспільство. – 2003. – №2. – С. 19 – 37.

10. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.: Підручник. – Вид. 2-ге, стереотипне. – К.: Либідь, 2001. – 536 с.

11. Психологічні особливості ефективності виховних технологій. Монографія / За ред. М. Савчина. – Дрогобич: Коло, 2005. – 184 с.

12. Реклама: внушение и манипуляция / Редактор-составитель Д.Я. Райгородский.

Учебное пособие для факультетов психологии, социологии, экономики и журналистики. – Самара: Издательский Дом “БАХРАР-М”, 2001. – 752 с.

13. Учебный материал и учебные ситуации: Психологические аспекты / Под ред. Г.С. Костюка, Г.А. Балла. – К.: Радянська школа, 1986. – 143 с.

14. Фурман А.В. Теорія і практика розвивального підручника: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 288 с.

*Тетяна Пантюк, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ТА ВИХОВАННЯ ЯК НЕОБХІДНІ СКЛАДОВІ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

У статті зроблена спроба вивчення сутності та специфіки громадянської освіти та виховання в освітньому полі України. Обґрунтовано основні шляхи реалізації завдань громадянської освіти та виховання дітей і молоді, формування громадянської культури особистості.

Актуальність дослідження. Процес становлення державності в Україні відзначається складністю та суперечливістю. Це зумовлено передусім незавершеністю державотворчих процесів, спрямованих на розбудову її демократичних засад, на побудову громадянського суспільства. Всі ці аспекти часто перебувають у значній суперечності між собою, проте повинні співіснувати у певній єдності і гармонії, оскільки сьогодні чи не всі свідомі того, що авторитарність держави та залежність від неї усіх інституцій гальмує суспільний розвиток і негативно впливає на становлення окремої особистості. Саме остання несе повну і остаточну відповідальність за все, що відбувається у країні, тому формування громадянської культури особистості засобом громадянської освіти та виховання видається нам сьогодні особливо актуальним завданням педагогічної науки та практики. Без спеціальної підготовки та формування громадянських компетенцій у всіх вікових категоріях населення процес розбудови громадянського суспільства в Україні не дасть позитивних результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема громадянського виховання активно розвивається сучасними українськими

науковцями. У їх доробку знаходять своє відображення сутність громадянських цінностей, умови ефективної організації виховного процесу у руслі громадянства, специфіка підготовки учителя та вихователя для реалізації завдань громадянської освіти та виховання дітей і молоді, практичні аспекти організації громадянської освіти в Україні [1, 2, 4]. Найбільш повно і детально проблеми громадянської освіти та виховання представлені у роботах Н. Абашкіної, А. Алексюка, О. Вишневецького, П. Ігнатенко, Н. Косаревої, Л. Крицької, В. Курило, Б. Мельниченка, Є. Москаленко, В. Поплужного, Л. Пуховської, В. Струманського, О. Сухомлинської, Г. Шевченко та ін. Науковці не лише теоретично обґрунтовують зміст та механізми громадянського становлення особистості, але й висвітлюють прикладний аспект реалізації окреслених завдань, вважаючи, що без громадянських компетенцій культура особистості не буде цілісною, і це значним чином гальмуватиме загальний поступ суспільства.

Метою статті є висвітлення особливостей громадянської освіти та виховання особистості як необхідної складової загальної культури особистості.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо, що проголошена демократія не може сама собою

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ТА ВИХОВАННЯ ЯК НЕОБХІДНІ СКЛАДОВІ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

перетворитися у демократію реальну до того часу, доки не буде збудоване громадянське суспільство. Будувати ж останнє може лише людина, яка прийняла громадянські цінності як власне переконання і хоче втілити їх у життя. Процес становлення громадянського суспільства – непростий і тривалий. Завдання освіти – підготувати дітей, молодь не лише до життя у ньому, але й прищепити вміння будувати його, а це, напевно, найважливіше. Коли ми говоримо про громадянське суспільство, то усвідомлюємо, що йдеться перш за все про розширення сфери свободи людини в приватному й соціальному вимірах, що загалом прийнято називати розвитком громадянського суспільства.

Громадянське (цивільне) суспільство – це сфера спілкування, взаємодії, спонтанної самоорганізації і самоврядування вільних індивідів на основі добровільно сформованих асоціацій, яка захищена необхідними законами від прямого втручання і регламентації з боку держави і в якій переважають громадянські цінності [3]. До останніх слід віднести: свободу, рівність громадян, повагу до приватної власності, самовідповідальність, верховенство права тощо [1, 306].

Проблема розуміння та пошуку шляхів оптимальної побудови громадянського суспільства була і залишається актуальною для усіх країн світу, незалежно від того, на якому етапі побудови держави та громадянських інституцій у ній вони перебувають. Свідченням цього є також і те, що для французьких, британських, американських та інших вчених-педагогів проблема пошуку нових принципів, методів, засобів та форм громадянського виховання підростаючого покоління є актуальною і сьогодні до кінця не розв'язаною.

Близькість, але не тотожність громадянського суспільства та демократії обґрунтована у книзі французького дослідника Алексіса де Токвіля “Демократія в Америці”, написаній у 1832 р. Основні положення цієї праці мають прямо і безпосередньо стосуються до освіти та педагогіки, оскільки вказують на необхідність формування свідомого та інформованого громадянина. Токвіль започаткував соціокультурний підхід до розуміння громадянського суспільства, що акцентує увагу на моральному та соціопсихологічному впливові мережі громадських асоціацій, зайнятих розв'язанням повсякденних “малих” справ. Саме ці організації формують “місцеві і особисті свободи”, створюють необхідне для демократії активне соціальне поле, поширюють дух солідаризму, терпимості та кооперації, а також

створюють ситуацію наявності “пильного громадського ока”, яке повсякчас стежить за владою [7]. Якщо подібні якості починати прищеплювати учням зі шкільної лави, вчити їх бути активними учасниками життя навчального закладу, брати участь в управлінні ним, відстоюючи власні права, сумлінно виконуючи взяті на себе обов'язки, то участь у дорослому житті буде свідомою, дієвою, цілеспрямованою і базуватиметься на справжніх, а не ефемерних цінностях людського життя.

Суперечності, які властиві громадянському суспільству (з одного боку, воно є протиположне владі, служить протиположним диктатурі, а з іншого – створює громадянську культуру, формує сприятливе для демократії соціальне середовище), повинні у результаті витворити таку людину, яка зможе протистояти негативам, не втрачаючи здобутих у процесі громадянської освіти та виховання цінностей [4].

Часто представники української влади наполягають на стійкому погляді щодо того, що західний досвід а-priori непридатний для України, вони вважають, що шлях до свободи і суспільного добробуту українців є унікальним і його у майбутньому слід витворити. Проте загальновідомо, що свобода – категорія вічна, історичними є лише шляхи її досягнення і цим може скористатися зокрема освіта, виконуючи свої функції у царині громадянства.

Історія свідчить, що наприкінці XIX – на початку XX ст. відбувся спалах громадянської свідомості та організованого громадського життя українців Галичини, яка перебувала під владою Австро-Угорщини. Він сприяв відродженню їхнього економічного та політичного життя, зростанню національної гідності й спростував упереджені твердження щодо нездатності українців до державного життя, єднання і громадянської поведінки. У цьому руслі також будувалися підвалини громадянської освіти та виховання підростаючого покоління. Про це яскраво свідчить процес утворення дитячо-юнацьких та молодіжних товариств і об'єднань, які активно працювали у царині творення свідомого та активного громадянина.

У той самий час розвивався громадський рух і в Наддніпрянській Україні, але менш успішно, зосереджуючись здебільшого на просвітницькій роботі. Тут діяли такі національні товариства, як “Дністер”, “Народна торгівля”, “Сільський господар”. Зусиллями товариств “Просвіта” і “Рідна школа” були засновані близько 40 гімназій, ліцеїв, професійно-технічних училищ та понад 3000 народних українських шкіл. Ширився жіночий рух. Безперечно, усе це сприяло процесу творення

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ТА ВИХОВАННЯ ЯК НЕОБХІДНІ СКЛАДОВІ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

громадянської свідомості українців. Відомі політики та культурні діячі цього періоду оптимістично оцінювали стан суспільства на дорозі до демократії: "Обставини галицького суспільства того часу не були ідеальними, – пише Богдан Цимбалістий, – але з погляду розвитку політичної громадянської культури вони знаменні тим, що для того, щоб народ доріс до зрілості, виростив у собі державницьку культуру помітного ступеня, вистатило, щоб одне-два покоління мали нагоду жити у правовій державі з однаковими законами для всіх та можливістю брати участь у рішеннях локальних та загальнодержавних питань політики й адміністрації тодішньої Австрії" [6].

Проблема громадянського виховання у змісті сучасної освіти розглядається у зв'язку з такими поняттями, як людські права, демократія, свобода, рівність, мир, формування соціальної відповідальності. Навчання демократії передбачає не тільки навчання конституційних принципів, законодавчих і політичних інститутів, історичного розвитку демократії та інших політичних систем, структури політичних партій, прав громадян у суспільстві, а й розвиток демократичних стосунків, вмінь та поведінки. Сьогодні виникла значна необхідність у розробці програм з громадянського виховання та освіти для всіх вікових груп школярів. У сучасних загальноосвітніх навчальних закладах робиться спроба запровадження факультативних курсів громадянознавства, які б дали змогу школярам не лише виробити певні компетенції у цій сфері, але й долучитися до діяльності громадянських інституцій, які функціонують на рівні школи, позашкільних закладів, організацій, об'єднань, рухів, громади тощо.

Активна участь дітей та молоді у житті школи та громади сприяє формуванню важливої риси загальної культури особистості – громадянськості. Це фундаментальна особистісна якість, хоча практичні її прояви нерідко зумовлені державними актами та інститутами. Людина, яка володіє цією якістю, пов'язує свою поведінку, все своє життя з інтересами, з долею рідної країни, усвідомлює свою відповідальність перед народом і людьми, зберігаючи, проте, свою свободу та суверенність. Висока громадянська свідомість впливає саме з потреби налагодження гармонійних стосунків між інтересами особистості та держави. Зрілий громадянин усвідомлює свою особисту зацікавленість у прогресі держави, вбачаючи у ньому також поліпшення особистого життя.

Важливим завданням школи та педагогіки є вироблення стратегії формування громадянської

культури особистості, яка в сучасних умовах ускладнюється тим, що життя українського суспільства не відзначається стабільністю і верховенством права, тому часто людина не готова боронити власні інтереси та свободу і стає осторонь тих процесів, які залежать власне від неї. Раннє прилучення дітей та молоді до розв'язання соціальних проблем на різних рівнях стане запорукою формування громадянської культури особистості в майбутньому. Громадянська культура є культурою участі та підтримки, вона передбачає прихильне ставлення громадян до політичної системи, збереження необхідного для стабільного розвитку демократії балансу між активністю і пасивністю громадян.

Вважаємо, що школа повинна сприяти активному долученню школярів до участі у різноманітних суспільних інституціях, які є доступними учням та різних етапах їхнього навчання. Інститутами громадянського суспільства, у яких можуть брати посильну участь також школярі, є добровільні громадські організації і громадські рухи; незалежні засоби масової інформації, які обслуговують громадські потреби та інтереси, формують і оприлюднюють громадську думку; громадська думка як соціальний інститут; органи самоврядування тощо. Окремо слід наголосити на необхідності введення до навчальних планів спеціального курсу, який би презентував проблеми громадянознавства і давав можливість учням апробувати їх на практиці, шляхом участі в різних видах діяльності, пов'язаних з творенням громадянського суспільства.

Висновок. Отже, питання, пов'язані із вихованням свідомого і діяльного громадянина демократичного суспільства активізувалися в умовах сьогодення у зв'язку із суспільними процесами, спрямованими на удосконалення державного механізму та побудови громадянського суспільства у ньому. Педагогіка і освіта повинні активно сприяти формуванню громадянина і його включенню в суспільні процеси. У зв'язку з цим необхідно реалізувати не лише спеціальні заходи щодо навчання громадянських цінностей, але й формувати громадянськості компетенції, спрямовувати діяльність школярів на участь в акціях, проектах, різноманітних формах виховної роботи, які мають прямий чи опосередкований зв'язок із громадянським суспільством.

1. Вишневський О. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки*. Дрогобич: Коло, 2006. – 608 с.

2. Ігнатенко П., Косарева Н., Поплужний

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВ'Я ТА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ

В. Громадянське виховання учнів в умовах українського державотворення // Рідна школа. – 1996. – №3.

3. Кін Джон. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення. Переклад з англ. – Київ: “К.І.С.” / “АНОД”, 2000. – С. 78

4. Колодій А. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу) // www.ji.lviv.ua/n21texts/kolodij.htm

5. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (проект) // Шлях освіти. – 2000. – №3.

6. Цимбалістий Б. Тавро бездержавності. Політична культура українців. – К.: 1994. – С. 58.

7. Alexis de Tocqueville. Democracy in America. Edited and abridged by R.D. Heffner. – New York: Penguin Books, 1984. – P. 198.

Світлана Омельченко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Слов'янського державного педагогічного університету,
докторант
Луганського національного педагогічного університету
імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВ'Я ТА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ

Автором висвітлено теоретико-методологічні аспекти здорового способу життя учнів загальноосвітніх закладів. Подано комплексний аналіз взаємодії соціальних інститутів з метою зміцнення здоров'я підлітків. Охарактеризовано механізми функціонування відкритої соціально-педагогічної системи, яка покликана розв'язати завдання ефективної соціалізації особистості.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема формування особистості належить до фундаментальних у педагогічній, соціальній, політичній, культурній сферах життя. Дедалі більше суспільство стає людиноцентристським. Саме тому в полі нашої уваги повинні перебувати як базові, так і нові підходи до визначення пріоритетних завдань сприяння гармонійному розвитку фізичного, інтелектуального, психічного, духовно-морального, соціального здоров'я підростаючого покоління. Незважаючи на те, що цінність здоров'я у всі часи є досить велика і не потребує наукових переконань, активна життєва позиція, спрямована на його збереження та укріплення, у багатьох людей не відповідає розумінню важливості даної проблеми. У зв'язку з цим гостро постає завдання формування здорового способу життя як умови збереження української нації, перспективи справжнього духовного оновлення наступних поколінь, запоруки якісних перетворень у масштабах держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. На нашу думку, надзвичайно важливим є аналіз підходів, концепцій, поглядів видатних філософів, психологів, педагогів на розкриття понять “здоров'я” та “здоровий спосіб життя”.

У сучасній науці спостерігається тенденція до інтеграції знань, комплексного аналізу тих чи інших явищ об'єктивної реальності, посиленню зв'язків між науками та науковими напрямками. Перед вченими дедалі частіше виникають проблеми, що виходять за рамки конкретного дослідження “тобто методологічні. Тому для нашої роботи необхідним є визначення теоретико-методологічних аспектів здорового способу життя з метою розробки системи його формування у школярів.

Системний аналіз філософської, соціально-педагогічної, психологічної, медичної, валеологічної літератури доводить, що сьогодні